

**FROM THE LATE ANTIQUITY TO THE HIGH
MIDDLE AGES: AN ARCHAEOLOGICAL VISION**
DE LA TARDOANTIGUITAT A L'ALTA EDAT MITJANA:
UNA VISIÓ ARQUEOLÒGICA

CIP 94°04/09° FRO

From the Late Antiquity to the High middle Ages : an archaeological vision = La Tardoantiguitat a l'alta Edat mitjana : una visió arqueològica / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). - Girona : Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic : Documenta Universitaria, 2024. - 1 recurs en línia (343 pàgines) : il·lustracions, plànols, gràfics. - (Moncrapa ; 01)
Descripció del recurs: 17 juliol 2024
Conté: La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana / Marta Prevosti Monclús, Rosario Navarro Sáez, Ramon Coll Monteagudo ... - Textos en català, castellà i italià; resums en català, castellà i anglès
ISBN 978-84-9984-615-6

I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- , editor literari II. Palahí, Lluís, editor literari III. Contenidor de (obra): Prevosti, Marta. Vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana IV. Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic 1. Ordenació del territori - Europa - S. V-X 2. Ciutats - Europa - S. V-X 3. Espiritualitat - Europa - S. V-X 4. Catalunya - Condicions rurals - S. V-X 5. Europa - Història - S. V-X 6. Catalunya - Història - S. V-X 7. Llibres electrònics

CIP 94°04/09° FRO

Moncrapa - 01

© Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / [Content and figures](#): els autors / [the authors](#)

© Il·lustració de la coberta / [Cover illustration](#): Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial
/ [Editorial team and instructions for authors and editorial policy](#):
www.documentauniversitaria.media/

Contacte / [Contact](#):

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 45 82 90

ISBN: 978-84-9984-615-6

DOI: [10.33115/c/9788499846156_02](https://doi.org/10.33115/c/9788499846156_02)

Girona, 2024

No es permet un ús comercial de l'obra original ni la generació d'obres derivades per altres persones que no siguin les propietàries dels drets. És la llicència més restrictiva ja que només permet que altres persones es descarreguin l'obra i la comparteixin amb altres sempre i quan en reconeguin l'autoria, però sense fer-ne modificacions ni ús comercial.

ÍNDEX

Presentació	7
-------------	---

EL MÓN RURAL. LA FI DE LES VIL·LES I LES NOVES FORMES D'EXPLOTACIÓ

La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana	10
---	----

Marta Prevosti Monclús, Rosario Navarro Sáez, Ramon Coll Monteagudo

La <i>villa</i> dels <i>Castellets</i> entre el baix imperi romà i l'època visigòtica (segles v-viii dC)	29
--	----

Adrià Cubo Córdoba, Jordi Morera Camprubí, Josep Francesc Roig Pérez

Arqueologia dels espais de producció al jaciment de Santa Margarida (Martorell). Estructures de combustió, treballs agrícoles i manufactura en un assentament en transformació	42
---	----

Esther Travé Allepuz, Pablo Del Fresno Bernal, Montserrat Farreny Agràs

EL TERRITORI. UN ESPAI EN TRANSFORMACIÓ QUE CAL CONTROLAR

Los últimos romanos en los límites de la romanidad. El extremo occidental de la tarraconense entre germanos y vascones	56
--	----

Jose A. Lecanda

Redescobrint el paisatge medieval del <i>Laci du sud</i> (Itàlia). El <i>Monti Aurunci Project</i> (MAP)	74
--	----

Edoardo Vanni, Federico Saccoccio

Les Terres de Ponent a la Tardoantiguitat (segles iv-viii). Aproximació a la xarxa de poblament i les vies de comunicació	92
---	----

Montse Baiges Minguella

Continuïtats i ruptures del poblament romà baiximperial i tardoantic a l'extrem nord-est de l' <i>Ager Tarraconensis</i> (comarques de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf)	110
--	-----

Francesc Florensa Puchol, Magí Miret-Mestre

De Tàrraco i l' <i>ager tarraconensis</i> occidental a Tarragona i el camp entre els segles v i xii. Cap a un nou relat històric	136
---	-----

Joan Josep Menchon Bes

El Castellot de Castellví de la Marca (Barcelona), entre l'antiguitat i els feus 151

Ramon Martí, Cristian Folch, Jordi Gibert, Xavier Gonzalo

CIUTATS I VILATGES. ENTRE EL MÓN CLÀSSIC I EL MÓN FEUDAL

Gerunda entre el baix imperi i l'alta edat mitjana 169

J. M. Nolla

La transformació d'Aix-en-Provence (França) entre l'Antiguitat i l'inici de l'edat mitjana 176

Núria Nin

Roses, de la tardoantiguitat a l'època medieval 199

Marc Bouzas i Lluís Palahí

El pas de l'antiguitat a l'edat mitjana al jaciment de l'Esquerda, Osona. Darreres novetats de la recerca arqueològica 213

Imma Ollich, Montse Rocafiguera, Maria Ocaña, Albert Pratdesaba, Esther Travé

Un conjunt ceràmic del segle VI dC a Blanes (la Selva) 228

Joan Llinàs i Pol

L'ESPIRITUALITAT. DELS NOUS RITUALS FUNERARIS A L'APARICIÓ DE LES PRIMERES ESGLÉSIES CRISTIANES

La cultura material d'un monestir Prepirinenc a Catalunya dels visigots a la implantació del feudalisme a Santa Cecília dels Altimiris 238

Walter Alegria Tejedor, Marta Sancho i Planas

Le quattro chiese di Coccabile di Copparo (FE). Una testimonianza di continuità di culto dal V-VII sec. ai giorni nostri 253

Flavia Amato, Marco Bruni, Chiara Guarnieri

El yacimiento de «A Capela» un eslabón en la historia de Catoira 264

Diego Piay Augusto

El jaciment romà de Ca la Madrona, Mataró. Resultats preliminars 276

Jordi Ardiaca Rodríguez

Canvi de paradigma en el món funerari durant l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana al Prepirineu? El cas de la bauma dels Ossos del Clot del Llop (Gironella, Berguedà) 290

Rosa Soler Acedo, Marta Sánchez Soler, M. Eulàlia Subirà

Esquelles o campanes? Revisió de materials sonors del monestir del Bovalar (Segrià, segles vi-viii)	299
Laura de Castellet	
Els orígens de l'església parroquial de Sant Esteve de Canapost (Forallac, Baix Empordà)	309
Jordi Oliver Vert	
ABSTRACT (català)	319
ABSTRACT (español)	327
ABSTRACT (english)	335

LA VILLA DELS CASTELLETS ENTRE EL BAIX IMPERI ROMÀ I L'ÈPOCA VISIGÒTICA (SEGLES V-VIII DC)

Adrià Cubo Córdoba,¹ Jordi Morera Camprubí,² Josep Francesc Roig Pérez³

PRESENTACIÓ

Les restes de la *villa* dels Castelletes estan situades en el terme municipal de La Canonja, una petita població emplaçada a l'oest de la ciutat de Tarragona i que en l'actualitat concentra la gran majoria d'empreses petroquímiques de la zona (fig. 1). Precisament, les distintes intervencions arqueològiques realitzades en el jaciment es deriven de l'ampliació d'aquesta àrea industrial amb la construcció de dues noves plantes per part de Kemira Ibéricos S.A. i Covestro S.L. al Polígon Industrial Entrevies. Els treballs d'excavació, que foren executats per dues empreses d'arqueologia diferents, i dirigits per diversos d'arqueòlegs vinculats al món

Figura 1. Ubicació del jaciment.

1 (Arqueolegs.cat), adriacubo@gmail.com

2 (Arqueolegs.cat), jmorerac@gmail.com

3 (ICAC), jfroig@icac.cat

professional, s'alternaren entre els anys 2012 i 2018.⁴ En bona part, aquest context preventiu en el qual es va haver d'actuar havia provocat una certa disseminació de les dades arqueològiques disponibles que no havia afavorit gaire ni a l'estudi ni a la difusió d'una de les *villae* més interessants i ben reconegudes de l'entorn de Tarragona, amb més d'una hectàrea de superfície i una seqüència d'ocupació que abasta des de l'alt imperi romà fins a l'alta edat mitjana.⁵ (fig. 2) Respecte a això, i si bé és cert que es va poder intervenir sobre una gran superfície que pràcticament va permetre definir la totalitat de l'emplaçament, algunes zones encara resten inexplorades en el subsol d'aquest complex petroquímic, mentre que altres no es van poder acabar d'esgotar estratigràficament perquè no van quedar afectades pels projectes d'obra que propiciaren aquestes campanyes d'excavació. Finalment, voldríem assenyalar que la dinàmica constructiva desenvolupada en els darrers segles al voltant d'aquesta àrea arqueològica ha comportat la seva destrucció en menor o major grau, amb la pèrdua d'informació estratigràfica que això comporta en molts casos. D'aquesta manera, les estructures millor preservades eren totes aquelles que

Figura 2. Plànol general de la villa amb distinció cromàtica de les seves fases.

4 Durant els anys 2012 i 2015 els treballs arqueològics foren executats per l'empresa Codex Arqueologia i Patrimoni i foren dirigits principalment pels arqueòlegs Eduard Solà, Marc Gimeno i Josep Francesc Roig, mentre que les intervencions de l'any 2018 foren realitzades per l'empresa Arqueòlegs.Cat i les excavacions foren dirigides pels arqueòlegs Jordi Morera i Adrià Cubo.

5 Tot i que les restes arqueològiques associades a la villa són les de més entitat i interès científic no es pot obviar que aquesta formaria part d'un jaciment amb una cronologia molt més àmplia que abasta des del bronze final fins a l'època modern-contemporània.

mostraven una major solidesa estructural o bé es trobaven excavades en el terreny natural. La resta es conserven en l'àmbit de la fonamentació o completament arrasades en aquells punts on el terreny natural presenta una cota més elevada (Gimeno et al., 2016; Roig, 2016; Morera, 2017; Cubo i Morera, 2021).

LA VILLA DELS CASTELLETES DURANT L'ALT IMPERI ROMÀ

Les evidències d'ocupació més antigues dins del període romà es remunten a la segona meitat del segle I dC amb el sorgiment d'un primer assentament rural a l'indret i del que, malauradament, només es van poder reconèixer un seguit de fonamentacions inconnexes bastides amb pedres calcàries lligades amb argila, un *lacus* i diversos camps de vinya concentrats a la part meridional del jaciment. De totes maneres, i a causa de la poca extensió i entitat que presenten les estructures d'aquest període formatiu, hom podria arribar a plantejar-se si veritablement cal considerar-les com a part d'una «*villa*», amb les implicacions que aquesta significació comporta. En aquest cas, és probable que aquesta definició no pugui aplicar-se fins a la fase següent, a partir de finals del segle II dC. En aquests moments es produeix una profunda transformació del lloc amb la construcció d'una *villa* en tota la seva extensió i, fins i tot, amb la monumentalització d'alguns dels seus sectors. Durant aquesta fase constructiva s'adopta l'ús de l'*opus caementicium* per al bastiment de les diferents edificacions i estructures de l'establiment, mentre que els distints paviments serien majoritàriament de morter de calç i *opus signinum*. La *pars urbana* quedava articulada entorn un pati proveït d'un gran dipòsit o font central, al voltant del qual es distribueixen tot un seguit d'estances de planta quadrangular força arrasades, entre elles un *triclinium* amb paviment de mosaic de motius geomètrics, i en origen caldria pensar que haurien estat decorades amb pintures parietals. Uns *balneum* —força alterats pels processos constructius posteriors— acaben de compondre aquest sector més residencial de la *villa* alt imperial. Pel que fa a la seva *pars rustica*, únicament es pogué definir a l'extrem nord-oriental de l'assentament una àrea destinada a la producció vinícola conformada per un *torcularium* i una gran *cella vinaria*. A partir de les darreres dècades del segle III dC, i directa o indirectament a conseqüència de les incursions franques que es produeixen en aquests moments en l'entorn de Tarraco, la *villa* inicia una etapa de contracció i decadència que es prolongaria al llarg de la centúria següent. Podria ser un magnífic testimoni d'aquests fets un seguit d'abocaments de runa localitzats a l'interior d'un antic barranc o curs d'aigua situat a l'extrem nord-oriental del jaciment i que amb total seguretat provindrien de l'anorreament de la *pars urbana* de l'establiment atesa la quantitat ingent de material arqueològic que es va poder recuperar: plaques i motlures de marbre, fragments de pintura parietal, milers de peces ceràmiques i resta d'utensilis domèstics que podrien haver format part dels àmbits residencials d'aquest període d'ocupació (Roig, 2017; Roig et al., 2017, pp. 384-400). Amb més o menys lapse de temps i de més o menys durada, la crisi socioeconòmica i demogràfica de les *villae* que sofriren un impacte violent a la segona meitat del segle III dC és un fenomen que es comença a detectar en un bon nombre d'assentaments rurals tarragonins i també a la mateixa Tarraco (Járrega, 2008; Macias et al., 2013). Pel que fa a la continuïtat d'hàbitat a partir d'aquests moments és cert que amb les dades disponibles no es poden fer gaires

apreciacions al respecte tot i que no caldria excloure una ocupació parcial d'alguns sectors de l'establiment.

LA VILLA DELS CASTELLETES DURANT EL BAIX IMPERI ROMÀ

El següent gran període d'ocupació de la *villa dels Castelletes* cal situar-lo a partir d'inicis del segle V dC, moment en què seria objecte d'una reforma arquitectònica integral que li acabaria donant una nova fisonomia. L'àrea edificada d'aquest establiment formaria un conjunt compacte de planta quadrangular de 6800 m² de superfície i totes les seves construccions foren bastides amb murs encofrats d'*opus caementicium*. D'entrada, i si ens fixem en la distribució que mostren els nous sectors, s'evidencia amb certa claredat com aquests ocuparien una posició força similar a la que ja disposaven en la fase anterior, amb els espais residencials de l'emplaçament ubicats a la meitat occidental i els productius a la meitat oriental. (fig. 3) Certament, durant aquesta fase constructiva s'haurien anul·lat algunes de les instal·lacions del període precedent com podria ser la *cella vinaria* i el *torcularium* a què fèiem referència més amunt, mentre que altres haurien estat reedificades i adaptades a unes noves funcionalitats. Respecte a aquest últim fenomen, podríem fer esment a la reforma que es produeix sobre el conjunt termal alt imperial i que

Figura 3. Plànol general de la villa baix imperial.

consistí en el tapiat de l'*alveus* i el *prae-furnium*, i la readaptació com a estances de caràcter residencial del *tepidarium* i el *caldarium*, espais on s'identificaren les restes d'un placat d'aquest període d'ocupació per sobre dels paviments originals. A part d'això, alguns habitacles de l'antiga àrea residencial també degueren ser renovats durant aquesta fase d'ocupació tal com evidencia la documentació de diversos nivells de regularització de terra batuda en el seu interior.

Tanmateix, aquestes reformes detectades sobre els antics components de la *villa* no serien les úniques accions que es portarien a terme en aquest context de reformes de principis del segle v dC, ja que s'edificaren nous conjunts arquitectònics entre els quals caldria destacar uns magnífics *balneum* construïts a l'extrem nord-occidental de la *villa*, just al costat dels anteriors. Es tracta d'un complex termal de 157 m² de superfície i els diferents espais que el componen se succeeixen, un a continuació de l'altre, per facilitar així el seu recorregut, amb les estances calefactades situades a la part nord i les piscines d'aigua freda a la part sud. A causa de les seves especificitats concretes com a zona de banys, els revestiments parietals, així com els paviments i les juntes entre les diferents estructures, havien de ser impermeables i es realitzaren en morter de calç llicat i *opus signinum* (fig. 4). A més a més, en aquesta mateixa àrea encara es documenten les restes força arrasades d'un gran dipòsit d'aigua de planta rectangular de 30 m² de superfície i un seguit de canalitzacions que formarien part de la infraestructura hidràulica d'aquest *balneum* (Roig et al., 2017, pp. 391-393).⁶ Sigui com sigui, aquests banys no serien l'única construcció bastida *ex novo* que es podria posar en relació amb la *pars urbana* de l'establiment i també s'identificaren altres habitacions que en formarien part. Principalment, s'ha de fer referència a dos àmbits de planta rectangular i pavimentats en *opus signinum* als quals s'accediria des del pati central de l'establiment anterior, que en aquest període d'ocupació encara podria mantenir un paper articulador de l'espai. L'habitació emplaçada més al nord disposava d'una superfície interna d'11,5 m² i en el seu mur de ponent s'obria un espai de porta que encara conserva part del llindar amb els encaixos de la polleguera. A més d'això, al seu interior es documentaren restes d'estucats a l'alçada del sòcol que pictòricament imitaria placats de marbre en forma de motius geomètrics. La decoració conservada en algun punt permetia observar també un medalló central de color negre sobre un fons vermell, amb quatre figures d'ocells situats a banda i banda. La segona estança se situava a migjorn de l'anterior i la seva superfície era de 17,5 m². Aquesta, malgrat trobar-se més arrasada, també conservava restes de pintura parietal (fig. 5).

Figura 4. El *prae-furnium* del *balneum* baix imperial.

Figura 5. Un dels àmbits residencials de la *villa* baix imperial.

Tot i que no s'ha pogut reconèixer en la seva veritable dimensió, a causa del fort arrasament al qual hauria estat sotmesa, la *pars rustica* de la nova hisenda es trobaria emplaçada a la meitat oriental del conjunt, entorn de les construccions productives de l'establiment precedent en part ja amortitzades en aquest període d'ocupació. Aquí, a continuació de l'antic *torcularium* i per sobre de l'antiga *cella*

⁶ Per una descripció més detallada d'aquests *balnea* remetem al lector a aquesta publicació.

vinaria, probablement es creà un gran recinte de planta rectangular i pati central, d'uns 324 m² de superfície, al voltant del qual s'hi podrien haver trobat alguns dels equipaments industrials que definirien aquesta àrea. En aquest sentit, només es van poder identificar les restes d'un paviment d'*opus signinum* i l'arrencament d'una paret a la part septentrional, i les restes d'un *lacus* i una canalització a la part occidental, a l'interior d'una de les antigues sales associades a la premsa. A aquest recinte s'accediria des de migjorn a partir d'un portal de grans dimensions i l'única estructura que es va poder reconèixer a l'interior del pati se situava en el seu angle sud-occidental i corresponia a una petita construcció rectangular pavimentada amb un llit de *tegulae* que caldria associar a algun tipus d'estructura de treball. Per una altra banda, a migjorn de tota aquesta àrea, just al darrere dels àmbits residencials de la *villa*, es defineix una edificació de planta ortogonal, probablement de grans dimensions, i de la que només es van poder reconèixer tres de les seves estances.⁷ La inexistència de paviments o nivells de circulació a l'interior d'aquests espais impedeix atorgar-les-hi una funcionalitat concreta tot i que, potser, podrien correspondre a uns magatzems arran de la seva ubicació i posterior evolució durant la següent fase d'ocupació. Una canalització que creua en sentit nord-oest/sud-est tot el conjunt va ser l'única estructura que es va poder identificar en relació amb aquesta construcció. Altrament, i pràcticament a tocar d'aquesta zona, encara es va documentar les restes d'un àmbit pavimentat en *opus signinum*, amb una petita basseta per a la recollida de líquids construïda en una de les seves cantonades.

Com veiem, és realment difícil reconèixer arqueològicament les característiques reals que podria haver mostrat la *pars rustica* d'aquesta hisenda. Tot i això, caldria pensar que hauria estat equipada amb distintes instal·lacions productives i d'emmagatzematge que, amb total seguretat, testimonien unes activitats econòmiques centrades en la producció agrària i on la vitivinicultura tindria un pes importat. Precisament, i amb relació a això últim, es pogueren detectar nous vinyals a la part meridional del jaciment que evidenciarien una reorganització del *fundus* de la *villa* durant aquest període, amb la creació de nous parcel·lars agrícoles que reaprofitaven l'antiga *limitatio*.

En darrer terme, ens restaria fer menció a l'àrea funerària d'aquesta *villa* tardoromana. Aquesta, que es trobava emplaçada al sud del complex residencial d'aquest període d'ocupació, es genera a partir de la construcció d'un petit mausoleu de planta quadrangular de 12 m² de superfície, a l'interior del qual haurien estat inhumats uns pocs individus. Dels tres enterraments identificats, dos corresponien a petits sepulcres monolítics destinats a donar sepultura a individus infantils, mentre que el tercer corresponia a una caixa de carreus amb coberta de lloses perfectament escairades, a l'interior del qual es va enterrar un individu jove.⁸ Les sepultures haurien estat segellades per la seva part superior amb un massissat d'*opus caementicium*, i és probable que per sobre hagués existit algun tipus de senyalització que les identificués (una *cupa*, un pedestal, o bé una ara). Tanmateix, aquesta àrea funerària no es limitava només a aquest monument funerari de tipus familiar, sinó que aquest ràpidament es va convertir en l'eix central de l'activitat funerària de l'assentament i al seu voltant es generà una necròpolis de majors dimensions i de la que es van poder identificar una trentena d'enterraments (fig. 6). En aquest

7 L'única que es va poder delimitar pels seus quatre costats era la que es trobava a l'angle sud-occidental del conjunt i disposava d'una superfície interna de 35 m².

8 Si bé és cert que es van poder identificar aquests tres enterraments, l'existència d'una plataforma d'*opus caementicium* en el terç occidental d'aquest mausoleu podria estar indicant la presència d'un o diversos enterraments més.

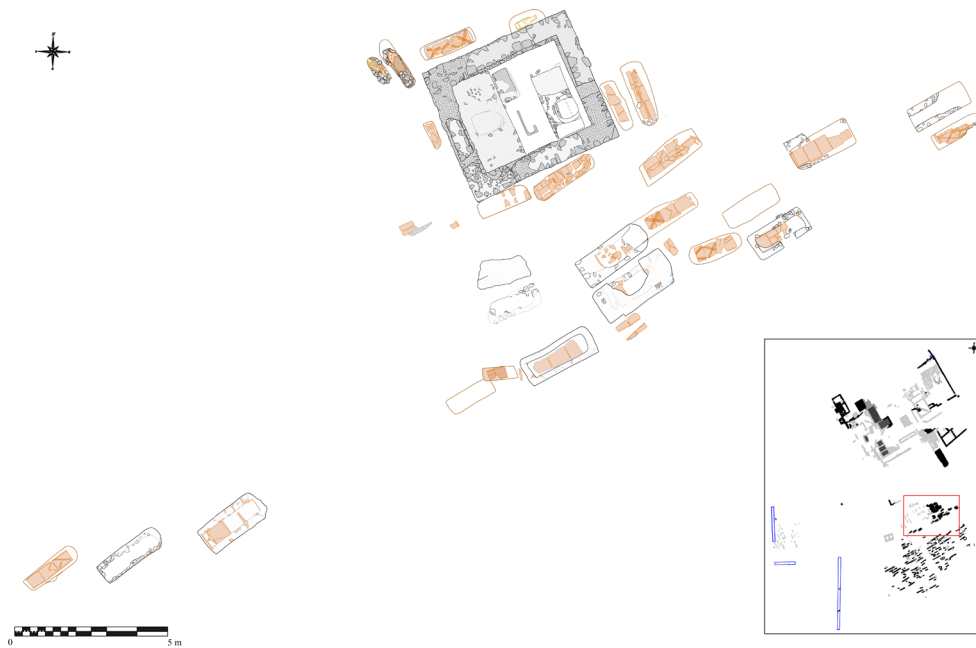

Figura 6. Àrea funerària de la villa baix imperial.

sentit, i si bé és cert que la majoria d'inhumacions es troben disposades entorn del mausoleu, n'hi ha tres que estaven una mica separades de la resta.⁹ De forma general, semblaria que els enterraments se succeïren en un període de temps de la suficient poca durada per arribar a mantenir el record de la seva ubicació i la identitat dels personatges inhumats, ja que no es va poder detectar cap tomba que tallés a una altra. Les sepultures que conformarien aquesta necròpolis no eren totes de la mateixa tipologia, sinó que es documenten diversos tipus d'estructures funeràries: en caixa de *tegulae* a doble vessant, en fossa simple i coberta de *tegulae*, en sepulcre d'obra tipus *formae*, així com enterraments infantils en àmfora. Precisament, serien aquests últims els que han aportat major precisió cronològica i els que permeten datar el conjunt perfectament dins del segle v dC.¹⁰ Pel que fa als individus inhumats, 8 corresponien a nadons o infantils mentre que els restants eren d'edat adulta. De l'estudi antropològic no es desprenen dades qualitatives que permetin observar diferències de gènere o de caràcter social i, en qualsevol cas, el que caldria destacar és l'absència total de marques d'estrès o afectacions metabòlicocarièncials, cosa que indicaria les bones condicions de vida dels individus inhumats i, per tant, en clara filiació amb la família possessora de la *villa*.

Així doncs, creiem que tot el conjunt descrit fins ara incorporaria tots els elements propis d'una *villa* residencial i productiva i, en tots moments, s'evidencia la preponderància econòmica i prominència social i política que podrien haver ostentat els seus propietaris durant aquest període d'ocupació, els quals no només van ser capaços de reconstruir amb total magnificència arquitectònica l'antiga hisenda després de la fase de decadència que s'obre des de finals del segle III dC, sinó que també foren capaços de reorganitzar tot l'*ager* del seu entorn amb la creació de nous parcel·lars agrícoles. Amb relació a això mateix, cal que prestem especial atenció al context en el qual es podria haver produït aquest renaixement de la *villa* dels

9 És probable que la necròpolis no estigui del tot esgotada, i que alguns enterraments encara restin amagats en les zones on no es va poder intervenir arqueològicament.

10 Un d'ells estava realitzat a partir de fragments d'àmfora africana del tipus Keay 25-C, datada entre els segles IV i V, i dos més es van efectuar amb restes d'àmfora africana Keay 57 i de LRA 1-variant Kellia 169, típiques del segle V (Remolà 2000, pp. 115-118 / 127 / 168-172).

Castellets que, com anem explicant, cal situar en ple segle v dC, en un moment històric en què la ciutat de *Tarraco* adquireix un nou paper geoestratègic en convertir-se en el centre d'operacions dels exèrcits imperials en els seus intents per recuperar el territori hispànic perdut en el context de les invasions que es produeixen a principis d'aquesta mateixa centúria. En aquest sentit, no s'hauria d'oblidar que la *Tarraconense* segueix sota control imperial fins a la mateixa extinció de l'imperi romà d'occident i que durant tot aquest període la seva capital experimenta una important revitalització urbana i econòmica i en la que, per exemple, està ben documentada la presència d'alts comandaments imperials (Remolà et al., 2020). En part, aquests factors podrien arribar a explicar la forta vitalitat que mostra aquest establiment durant tot aquest període i no ens hauria d'arribar a sorprendre del tot que manifesti un comportament similar al que es desenvolupa en la ciutat donada la seva proximitat. Tanmateix, la *villa* dels Castellets no seria l'única que presentaria una important fase constructiva i d'ocupació en un moment tan avançat del període imperial i només per citar alguns dels exemples més pròxims i paradigmàtics d'aquest fenomen podríem fer esment a l'imponent conjunt monumental de Centcelles, construït ben entrat el segle v dC (Remolà i Pérez, 2013), a la *villa* dels Hospitals, amb reformes importantíssimes a mitjan segle v dC (Macias i Menchón 2007), Cal·lípolis, també amb reformes durant la primera meitat del V dC (Díaz i Macias, 2007) o Vilardida, amb una important reconstrucció del seu sector productiu durant la primera meitat del segle v dC (Cubo i Morera, 2020).

LA VILLA DELS CASTELLETS DURANT L'ÈPOCA VISIGÒTICA

La darrera fase d'ocupació de la *villa* cal situar-la ja en època visigòtica, ençà les primeres dècades del segle vi dC. A partir d'aquests moments s'inicia un procés de ruralització genèric en el que la hisenda hauria estat desproveïda de tot el caràcter aristocràtic que mostrava durant el període precedent, i s'acabà transformant en un centre eminentment productiu i artesanal que hauria continuat explotant d'una manera directa el *fundus* d'aquesta propietat rural entre els segles vi i viii dC. Principalment, s'observa com les noves àrees d'ocupació se situen entorn dels antics sectors productius de la *villa*, en part reestructurats i readaptats durant aquests moments, però també al voltant de l'àrea funerària precedent (fig. 7). De forma general, durant aquest període d'ocupació s'evidencia una important regressió arquitectònica i les diferents construccions que conformarien el nou conjunt habitat estan bastides amb murs de pedra lligada amb argila, mentre que els seus paviments serien majoritàriament de terra batuda, si bé en algunes instal·lacions específiques encara s'apliquen certes tècniques constructives de tradició romana com es detecta en el cas del *torcularium* que tot seguit passarem a explicar. Aquest, que s'hauria bastit entorn de la primera meitat del segle vi dC, estava situat a la part més meridional de la *villa* tadorromana, a continuació de la seva àrea funerària.¹¹ Es tracta d'una construcció de planta quadrangular de 40 m² de superfície, compartimentada en dues estances simètriques; i el relativament bon estat de conservació en què es va poder trobar ens permet reconstruir amb certa precisió com hauria estat el procés de

11 La construcció d'aquest *torcularium* semblaria respectar constructivament els enterraments preexistents que, en aquests moments encara podrien ser ben visibles a ulls dels contemporanis.

Figura 7. En color marró les estructures de l'assentament visigòtic.

premsatge. D'aquesta manera, i com és habitual en aquest tipus d'espais productius, les dues estances que conformen aquesta instal·lació presentaven distintes cotes de circulació, ja que d'aquesta manera s'assegurava un increment de la capacitat de premsatge i es millorava la seva maniobrabilitat gràcies a la disminució del recorregut vertical de la biga (Brun, 2003; Peña, 2010). Així, tal com succeeix en el *torcularium* dels Castelletes, l'estança situada a una cota més elevada topogràficament —anomenada zona de premsatge o d'extracció— estava pavimentada en *opus signinum* i era el lloc on se situava l'*areae* i l'encaix del cap del *praelum*, mentre que l'estança inferior —anomenada zona d'accionament— quedava reservada per a la ubicació del contrapès del *torcus* i, en aquest cas concret, per la ubicació d'un *lacus* de 2.500 litres de capacitat. En relació amb això, i malgrat la dificultat que comporta poder establir amb certesa quin era el producte transformat sense les anàliques convenients, pensem que l'absència de certes estructures característiques de les premses d'oli com podrien ser els dipòsits de decantació o les *mola oliaria*, porten a pensar més en una producció vitivinícola que oleica. En darrer terme, a l'est d'aquest conjunt, es localitzava un gran retall allargassat que, probablement, s'hauria d'haver creat en el marc de la utilització i funcionament del *torcularium*, però en desconeixem completament la seva funció durant aquest període (fig. 8).

Posteriorment, a cavall de finals del segle VI i inicis del segle VII dC, tota aquesta àrea pateix una nova reorganització estructural i funcional. En aquests moments l'antic monument funerari hauria estat transformat en una estança rústica i gran part de les sepultures del seu voltant haurien estat seccionades i alterades per les estructures d'aquesta nova fase d'ocupació, signe inequívoc que durant aquest període els enterraments ja no eren visibles a ulls dels contemporanis. Pel que fa al *torcularium*, durant aquest període s'observen distintes reformes estructurals i funcionals amb la reparació d'alguns dels seus components i l'ampliació de la seva superfície amb la construcció de dues estances adossades als seus extrems. Ara, tot aquest sector de migjorn estarà conformat per diversos àmbits distribuïts al voltant d'un pati central que, a part de la sala de premsatge, també disposava d'estructures d'emmagatzematge tipus sitja, estructures de combustió i, fins i tot, d'un taller de vidre especialitzat en la fabricació de copes del tipus Foy-23a (Foy 1995, pp. 207-208). Al capdavant, s'observa com tot aquest sector més meridional de l'assentament va estar en funcionament ben bé fins a finals del segle VII o principis-mitjans del segle VIII dC (fig. 9). A partir d'aquest moment es detecta l'espoli d'algunes de les parets d'aquesta àrea edificada al mateix temps que es localitzen algunes sitges que s'excavaren sense respectar ni estructures ni estratigrafies precedents. En aquest sentit, cal pensar que en aquest context cronològic tot aquest sector es trobaria en procés d'abandonament i potser, fins i tot, reblit de sediments, ja que només d'aquesta manera s'entendria l'excavació d'una sitja al bell mig d'un lloc on abans existia un mur.

Per una altra banda, i en un context constructiu i evolutiu similar al que tot just acabem de descriure per la zona meridional, cal fer referència a una àrea d'habitat, emmagatzematge i producció agrícola emplaçada darrere de les estances residencials de la *villa* i a migjorn del gran recinte productiu de la fase precedent. Aquesta,

Figura 8. El *torcularium* d'època visigòtica.

Figura 9. L'àrea meridional de l'assentament en època visigòtica tardana.

que s'hauria començat a generar durant la primera meitat del segle VI dC, es troba articulada entorn d'un pati central de 132 m² de superfície, al voltant del qual es distribueixen tot un seguit d'àmbits, en un dels quals es pogué localitzar *in situ* un gran morter de pedra per moldre cereal. La identificació d'una vintena de sitges que s'amortitzen a partir de finals del segle VI dC, permet inferir la gran capacitat d'emmagatzematge que hauria disposat aquest sector fins llavors. Tot i això, aquesta no seria l'única zona on es pogueren identificar estructures d'emmagatzematge d'aquest període d'ocupació i en el pati central de l'antiga àrea residencial se'n pogueren documentar sis més (fig. 10).

Altrament, a l'extrem nord-oriental de l'antiga *villa* i en un moment ben avançat del segle VII dC, l'interior del gran recinte productiu de la fase precedent es reestructura funcionalment. En primer terme, s'observa com el gran portal que fins ara permetia accedir a l'interior del pati es tapia amb pedres. A l'extrem nord es construeix una edificació de planta rectangular de 23 m² superfície, compartimentada en dues estances pavimentades amb una capa de morter de calç. A migjorn d'aquesta primera construcció es documentaren les restes de diferents parets molt arrasades que, en part, permetien definir un petit corredor flanquejat per dues estructures quadrangulars de petites dimensions i una llar de foc. Per últim, a l'exterior d'aquest conjunt es va poder identificar una construcció de planta quadrangular de 37 m² de superfície, amb un gran forn de canal associat i de funció indeterminada a causa de l'absència total de qualsevol rebuig de cocció que s'hi pogués relacionar.

Finalment, i d'aquest període d'ocupació d'època visigòtica, encara podríem fer menció a una petita necròpolis localitzada a l'extrem nord-oriental del jaciment, molt a prop de les restes anteriors. Aquesta àrea funerària era conformada per tres tombes de fossa simple amb coberta de lloses i quatre en caixa de lloses i, en algun cas, s'ha pogut evidenciar una reutilització funerària amb més d'un individu enterrat en el seu interior. Pel que fa als individus inhumats, 6 corresponien a adults d'entre 25 i 60 anys (3 femenins i 3 masculins) i 3 corresponien a enterraments infantils d'entre 1-4 anys (Gimeno et al., 2016 pp. 114-116) (fig. 11).

En termes més generals i de context històric, l'aparició d'aquest tipus d'assentaments rurals d'època visigòtica al voltant de les restes d'una *villa* tardoromana precedent no és un fet aïllat ni desconegut. De fet, és una tònica que en molts casos esdevé un patró força comú com ha pogut demostrar l'arqueologia en els darrers anys. Aquestes noves ocupacions s'originen de forma desigual entre finals del segle V i principis del segle VI dC i, normalment, no es detecta una reocupació directa de les seves edificacions sinó que les noves àrees d'hàbitat i producció se situen al seu voltant. En aquest sentit, la morfologia d'aquests establiments evidencia una planificació i organització de les seves àrees funcionals, amb les zones de producció i treball ubicades perifèricament al voltant dels espais de residència i des d'un punt de vista productiu s'evidencia una base econòmica eminentment agropecuària centrada en la producció cerealista i vitivinícola, tal com s'ha pogut detectar força bé en la *villa* dels Castelletts. A banda d'això, també és freqüent localitzar les àrees

Figura 10. Imatge de l'àmbit amb el morter de pedra localitzat al seu interior.

Figura 11. Àrea funerària de l'assentament visigòtic.

funeràries d'aquests assentaments a no gaire distància dels nuclis de poblament (Roig, 2009; Castanyer et al., 2016; Folch et al., 2016).

VALORACIONS FINALS

Breument, i al llarg de les pàgines precedents, hem pogut analitzar l'evolució diacrònica que presenta la *villa* dels Castelletes entre els segles V i VIII dC. D'aquesta manera, hem pogut veure com per sobre d'un establiment precedent d'època alt imperial es crea a inicis del segle V dC una magnífica *villa* residencial i productiva. Posteriorment, encara es documenta una important «reocupació» d'època visigòtica que hauria continuat explotant el territori d'una manera intensa. Així, el cas dels Castelletes ens ha permès visualitzar a la perfecció les importants transformacions que s'observen dins del món rural des de finals de l'imperi romà i l'alta edat mitjana.

BIBLIOGRAFIA

- Brun, J. P. (2003). *Le vin et l'huile dans la Méditerranée antique. Viticulture, oléiculture et procédés de fabrication*. Éditions Errance.
- Castanyer, P., Tremoleda, J., Colomines, L. i Antolín, F. (2016). Después de les *villae*. La transformació del camp al nord-est català en els segles VI i VII a partir de l'exemple de Vilauba/Villa Alba (Pla de l'Estany). *Estudis d'història agrària. Història i Arqueologia Agrària*, 27, pp. 43-65.
- Castanyer, P., Tremoleda, J. i Dehesa, R. (2012). De Vilauba a Villa Alba. L'hàbitat dels segles VI-VII dC de la vil·la romana de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany). *Tribuna d'Arqueologia 2010-2011*, pp. 9-21.
- Cubo, A. (2020). Memòria de les intervencions arqueològiques al jaciment de Vilardida (Montferri/Vila-rodona, (Alt Camp). Gener 2018-Abril 2019). *Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Treball inèdit*.
- Cubo, A. (2021). Memòria de les intervencions arqueològiques al jaciment dels Castelletes (La Canonja, Tarragonès). Març 2018-Juliol 2019). *Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Treball inèdit*.
- Díaz, M. i Macias, J. M. (2007). La vil·la romana de la Pineda/Cal·lípolis (Vila-seca, Tarragonès). Dins Remolà, J. A. *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona. Forum. Temes d'Història i d'Arqueologia Tarragonines*, 13, pp. 133-152. Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.
- Folch, C., Gibert, J. i Martí, R. (2016). Les explotacions rurals tardoantigues i altmedievales a la Catalunya Vella: una sintiesi arqueològica". *Estudis d'història agrària. Història i Arqueologia Agrària* 27, pp. 99-114.
- Foy, D. (1995). Le Verre de la Fin du IV au VIII Siècle en France méditerranéenne. Dins Foy D. (ed.) *Le Verre de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Age, typologie, chronologie et diffusion*, VIII pp. 187-242. Musée Archéologique Départemental du Val d'Oise.

- Gimeno, M., Solà, E., Roig, J.F. i García, P. (2016). Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades a la vil·la de la partida dels Castelletes – Nova planta de Kemira Ibèrica SA (La Canonja, Tarragonès). *Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.*
- Járrega, R. (2018). La crisi del segle III a l'àrea compresa entre Tàrraco i Saguntum. Aproximació a partir de les dades arqueològiques. Dins Nolla, J. M. (ed.). *El campo en el siglo III. De Septimus Severus a la Tetrarquía. Estudios sobre el mundo romana rural en época romana (3)*. Institut de Recerca Històrica.
- Macias, J. M. i Menchón, J. J. (2007). *La vil·la romana dels Hospitals (el Morell, Tarragona). Un assentament de la via De Italia in Hispanias. Hic et nunc 1*, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- Macias, J. M., Morera, J., Olesti, O. i Teixell I. (2013). Crisi o invasió? Els Francs i la destrucció parcial de Tàrraco al segle III. Dins Vidal, J., Antela, B. (ed.). *Más allá de la batalla. La violencia contra la población en el Mundo Antiguo*, pp. 193-214. Libros Pórtico.
- Morera, J. (2017). Memòria de la intervenció arqueològica a la Vil·la Els Castelletes (La Canonja, Tarragonès). *Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.*
- Peña, Y. (2010). *Torcularia. La producción de vino y aceite en Hispania. Documenta 14*. Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- Remolà, J. A. (2000). *Las ánforas tardo-antiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis)*. Instrumenta 7, Universitat de Barcelona.
- Remolà J. A. i Pérez, M. (2013). Centcelles y el *praetorium* del *comes Hispaniarum* Asterio en Tarraco. *Archivo Español de Arqueología* (86), pp. 161-186.
- Roig, J. (2009). Assentaments rurals i poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI al X). Dins Quirós, A. (ed.). *The archaeology of early medieval villages in europe. Documentos de arqueología e Historia 1*. Universidad del País Vasco.
- Roig, J. F. (2016). Memòria de les intervencions arqueològiques a la vil·la de la partida dels Castelletes. Terrenys de Bayer Material Science, SL (La Canonja, Tarragonès). Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el març de 2016. Treball inèdit.
- Roig, J. F. (2017). L'abocador ceràmic de finals del segle III dC de la vil·la romana dels Castelletes (La Canonja, Tarragonès). *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 27, pp. 185-207.
- Roig, J. F., Gimeno, M. i García, P. (2017). La Vil·la romana dels Castelletes (La Canonja, Tarragonès); un assentament romà de l'ager tarraconensis. Resultats preliminars de la intervenció arqueològica. *Tribuna d'Arqueologia 2014-2015*, pp. 384-400.